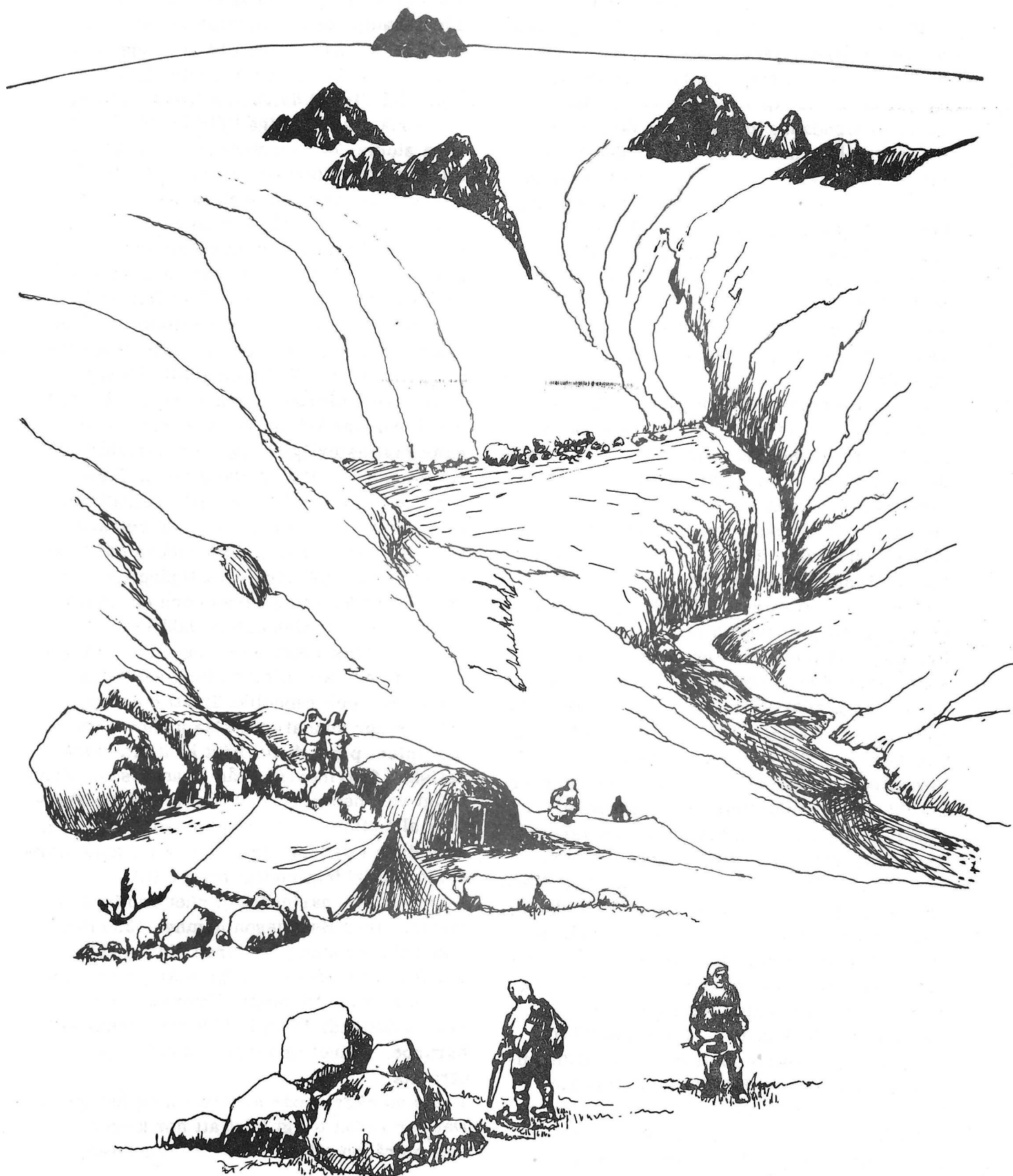

Projekt Johan Dahl land

Niels Egede, son till Grönlands missionär Hans Egede upptecknade omkring år 1750 sägner från bl a Unartog- och Lichtenau-fjordarna genom en grönländsk angaqq (andemanare). En intressant berättelse (se Unartog) behandlar de sista nordborna i trakten. Dessa "kavdlunakker" (Qavdlunat) skall ha blivit angripna av folk utifrån havet, troligen avses sjörövare, och i första omgången ha slagit tillbaka angreppet. Följande år blev de dock nästan utrotade i ett enda förödande angrepp och de överlevande, särskilt kvinnor och barn flydde tillsammans med eskimåerna längst in i fjordarna. Det finns ingen möjlighet att avgöra om sagen verkligen avspeglar verkligheten. I varje fall var sannolikt denna tillflykt den enda möjligheten till bestående skydd mot de fram för allt skotska och engelska pirater som under slutet av 1400-talet/ibörjan av 1500-talet bevisligen härjade i dessa nordliga farvatten.

Nordbornas boplatser och gårdar låg, som man lätt kan konstatera vid en blick på översiktskartan ganska långt in i fjordarna men de var lätt sårbara, eftersom de sällan hade mer än någon kilometer till havet. I de flesta fall låg de t o m mycket nära vattnet och läget var väl till en början helt naturligt med tanke på kolonisationsförloppet och sjökommunikationerna. Kartan upplyser oss också om att på Sydgrönland, i den sk Österbygden, i huvudsak två områden fanns mer koncentrerad bebyggelse. (Övriga gårdar var ensamgårdar vitt spridda längs fjordarna). Dels gäller det området kring Tunugdliarfik-fjordens inre del och mellan denna fjord och Sermilik (Isfjorden), från kyrkan och gårdarna vid "Undir Solarfjöllum" (nuvarande Sitdlisit) upp mot Brattahlídh (Qagssiarssuq) där bebyggelsen närmast liknade en by med kyrka och vidare längs fjorden upp mot fjordbotten (Qingua) och in i den nuvarande dalen Qordlortup itivnera (med kyrkor) och ut mot Sermilik (Tingimiut/Tassiussaq). På andra sidan fjorden fanns också viss spridd bebyggelse (inte minst kring Narssarssuaq-Akuliaruseq/Stokkanes). En annan viktig koncentration precis mellan de två huvudområdena är biskopssätet Gardhar (Igaliko) med omgivningar. Igaliko-fjorden (Einarsfjord) har för övrigt blott spridd bebyggelse på östsidan ned mot Undir Höfda./Skjalgsbu-

dir (vid nuvarande Söndre Igaliko). På västsidan ligger nästan bara den stora gården Dalr (Sigssardlortog).

Då har vi nästan nått fram till ytterkanten av den andra stora koncentrationen som dock är något mindre tät. Det gäller det sk Vatnahverfi, sjöområdet norr om Lichtenaufjorden. Åtminstone ett drygt fyrtiotal gårdar ligger härinne, upp mot vildmarkssjön Ulvesö och inlandsisen. Ännu vid Ulvesö är vegetationen jämförelsevis rik med kraftiga björkbestånd. Efter våra studier om nordbobygden kan vi rent allmänt konstatera att de här områdena troligen har varit de sista av nordbor bebyggda områdena på Grönland. En annan möjlighet är naturligtvis en plötslig emigration, en masse, men det tror vi inte på för Österbygdens del. I så fall skulle ju dessa områden som var lättast att båda upp vid ett givet tillfälle ha varit de första att ge sig iväg. Vad som skulle ha varit kvar vore isolerade ensamgårdar. De här områdena var lättast att försvara, men samtidigt naturligtvis de mest attraktiva för plundrare. Man borde efter de första angreppen av fiender ha utsett reträttmöjligheter under sommaren. Den reträttmöjligheten ligger främst i områdena närmast inlandsisen. De närmast tillgängliga har varit området kring Ulvesö och det stora området som kallas Johan Dahl land. Häruppe finns visst bete, men livsmöjligheterna har varit bistra efter den korta sommaren och sannolikt är att området väl inte har kunnat utnyttjas under vintern, inte minst p g a de oerhört kraftiga "katabatiska" fallvindarna från inlandsisen. Samtidigt var nedgång vid fjorden mindre riskabel allt eftersom isarna började lägga sig. Men även i dag kan det hända att Tunugdliarfikfjorden aldrig riktigt fryser till.

En alternativ näringsmöjlighet erbjöd renjakten. Ivar Baardsson nämner 1350 den rika förekomsten på vildren vid Reiney utanför Einarsfjord. Föga står att utvinna om området i tillgänglig litteratur men vi vet att det ända fram i 1770-talet fanns ren häruppe. Därefter torde den definitivt ha utrotats.

Finns nu några spår av bosättning häruppe? Det var redan tidigt känt att nordborna bebott områden alldeles under inlandsisen.

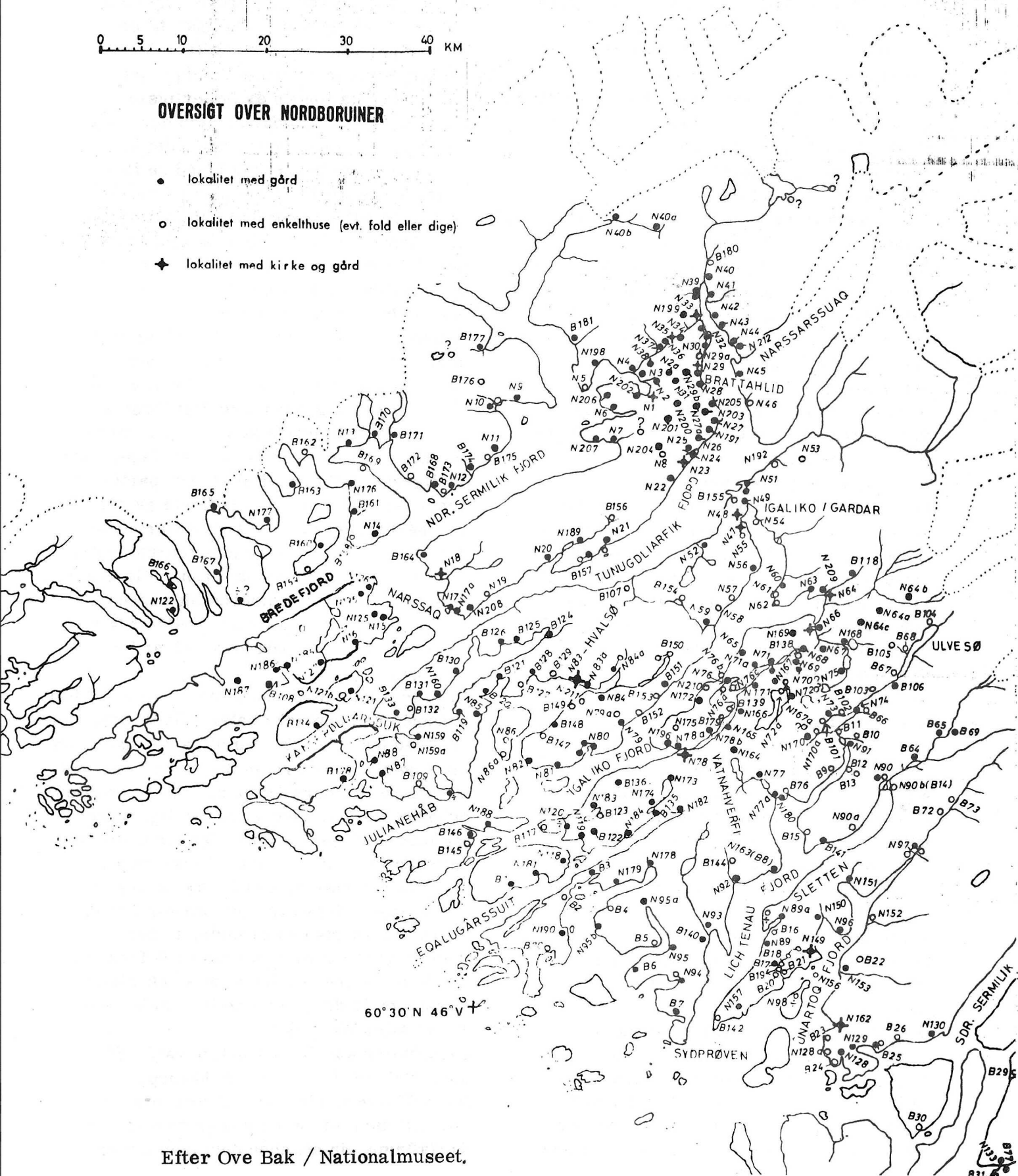
NORDLIGE ØSTERBYGD

Nordbobebyggelse

0 5 10 20 30 40 KM

OVERSIGT OVER NORDBORUINER

- lokalitet med gård
- lokalitet med enkelthuse (evt. fold eller dige)
- ✦ lokalitet med kirke og gård

Efter Ove Bak / Nationalmuseet.

Skådeexemplet i Österbygden är gårdarna N64 ovanför Ulvesö och väster om Söndre Igaliko. Inte minst genom Ove Baks undersökningar har de senaste åren ännu flera inlandsgårdar blivit upptäckta. Det tycks redan nu finnas så många fler gårdar än de som är kända från medeltida källor, att man är böjd att tro dels att bygden varit större än tidigare känt, dels att nordborna utvecklat någon form av fäbodrift, vid sommarbostäder. (Enligt Ingstad med "et kombinert formål: sauepass om vinteren, seterdrift om sommeren").

Vid Qingua längst inne i Tunugdliarfik ligger flera gårdar. Den som ligger högst uppe är N40 som har flera fårfällor upp emot Johan Dahl land. Längst inne i Sermilik ligger också några högt belägna gårdar som också räknas till N40. Vidare finns enligt A. Weidick (se nedan avsnitt i övers.!) relativt nyupptäckta mindre boplatser uppe längs vattensystemen från Qingua mot sjön Hullet. Som framgår av redogörelsen blev åtskilliga ben av ren funna vid ruinerna. Området kring Söndre Igaliko har också varit bejagat av renjägare. Flera kökkenmöddingar (avfallshögar) är där kända. Dessutom finns här och uppe i Johan Dahl land spridda mindre konstruktioner-stenspår (tidskr. Grönland årg. 1970 s 289 ff) och, oftast halvkretsformade, stenvallar, där jägare tydligen legat på lur och inväntat renarna tills de passerade förbi på sina naturliga vandringsleder. (O. Bak brev 30.3.74, 22.2.74, 30.3.74).

Avsikten med projekt Johan Dahl land är att utforska området för att kartlägga eventuella rester kring mänsklig verksamhet i området. Expedition Grönland 1974 hann inte göra så mycket, trots att fyra grupper var uppe i Johan Dahl land, men vi hoppas att vidare inrapportering kan göras vid senare vandringar. Adressaten är Nationalmuséets afdelning, Prinsens Palais, Frederiksholms kanal 12, 1220 København K.

Det är tänkbart att området kring inre Tunugdliarfikfjorden har haft bevakningsposter. Någon form av optisk signalering var säkert nödvändig eftersom bygden låg så isolerade både inom sig själva och sinsemellan, även inne i denna

Österbygdens mest tätbefolkade del.

Redan tidigt var det känt att det finns några ruiner av nordboursprung uppe på själva toppen av Igdlérfigssalikfjället (1 752 m ö h) ovanför Gardhar (Igaliko). Daniel Bruun skriver skeptiskt därom 1896 (översättn Ch. W). "Efter dr Steenstrups anvisningar sökte och fann jag på den högsta toppen av Igdlérfigssalik norr om Igaliko ett par små ruiner. På den lilla plattform som kröner det av syenit uppbyggda berget låg bland de förvittrade stenarna två alldeles sammanstörtande ruiner, som såg ut som kretsar av mindre sten. Vid undersökningen visade de sig dock vara fyrkantiga. Den ena, den sydligaste, är 7 ggr 12 fot invändigt, och stöder sin ena mur mot ett litet klippblock. Den andra ca 100 alnar mot norr, är 5 ggr 6 fot invändigt. Hade murarna uppförts med någon form av tätning har denna ganska naturligt försvunnit på detta fritt liggande ställe. Från ruinerna har man, som nämnts i inledningen, den härligaste utsikt såväl över fjordpartierna som över inlandsisen. De flesta av ruingrupperna i det inre av Tunugdliarfikfjorden, Sermilik- och Igalikofjordarnas nordligaste arm kunde ses härifrån. Vid grävning i och omkring ruinerna blev ingenting funnet av intresse, t ex inte heller kolpartiklar, som kunde tyda på att eldar brunnit häruppe.

Eftersom man på denna stora höjd (5 500 fot) knappast kan upptäcka båtar i fjordarna, kanske med undantag för den allra närmaste omgivningen, och eftersom det stora avståndet med flera timmars vandring från närmaste bebodda plats är mycket besvärligt antar jag inte att dessa hyttor under normala förhållanden kan ha använts till utkiksplats. Att giva signaler med eldar kan knappast bli tal med hänsyn till den utomordentligt svåra transporten av bränsle, tv här finns ingen vegetation av något slag och först ca 4 000 fot längre ned finns gräs och växter. Dessutom är det ju inte heller funnet rester av kol eller liknande.

Jägarhyttor kan de inte heller vara, eftersom intet vilt finns att jaga häruppe. Det finns då inte annat kvar, såvida man nu inte vill anta att de uppfördes som ren underhållning, än att anse dem som hyttor

som användes av folk som sändes ut för att upptäcka skepps ankomst, eller för att se över isförhållandena i fjordarna. Den tanken tvingar sig ovillkorligen på en, att härifrån spejades det år efter år efter ett skepp som aldrig kom "(Mog 16:353-354). Igdlersfigssalik kan bestigas från t ex sydväst (Igaliko). På ca 1 000 meters höjd måste man över en glaciärälv som tidvis kan bli mycket bred och då måste vadas. Annars klarar man sig genom att hoppa på stenar.

På toppen finns dessutom några nya stenväggar som satts upp av geodeter omkring 1930. Området är delvis snötäckt ännu i augusti.

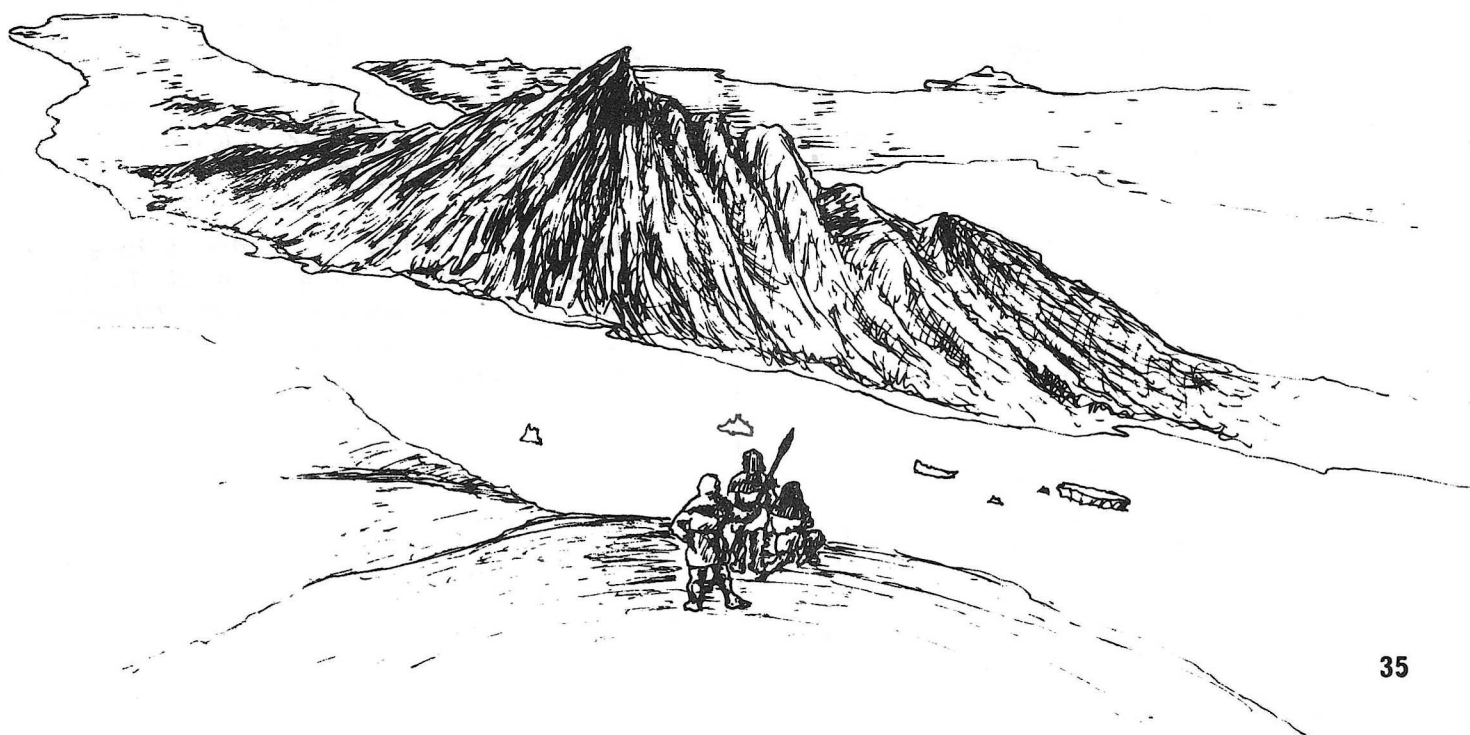
Ove Bak gissar (i brev 22. 2. 74) att de här befintliga ruinerna helt enkelt har använts till övernattnings när man från Gardhar (vid tingsbesök el dyl) ville ge sig i kast med kraftprovet Búrfell (Igdlersfigssalik). Búrfell fick sannolikt sitt namn av dubbeltoppen som ses från Igaliko och svagt kan påminna om utseendet på en liten búr (bod) eller skemma.

Turen från Igaliko är mycket lång och arbetssam så tolkningen har fakta för sig.

Ur Anker Weidick: Ice Margin Features in the Julianehåb District MoG 165:3 (1963) s 118 ff "New House Ruins Observed in the Narssarsuaq Region". (Översättning Ch. W.) "Under kartläggningen av isavlagringarna i området kring Narssarsuaq iaktogs spår av tidigare mänsklig verksamhet längs sträckan mellan Nordbosö och Hullet. Dessa

fynd är utmärkta på kartorna figur A och B. Av de fyra lokaliteter som utmärkts på kartorna är tre ruiner av hus och en är en stenring. Huruvida husruinerna är av nordbo- eller eskimåiskt ursprung kan författaren ej avgöra och avsikten med följande summariska beskrivning av lämningarna är endast att påkalla uppmärksamhet för ett möjligt klargörande av Narssarsuaq-stadiets ålder i dessa områden. Två ruiner och stenringen är belägna på avlagringar från Narssarsuaq-stadiet. En senare datering av husruinerna kunde därför möjligen ge en minimiålder för Narssarsuaq-stadiet, liknande de nordboruiner inom orten Narssarsuaq, vilka tydligt vittnar om en högre ålder för Narssarsuaq-stadiet än för nordboperioden, medan samtidigt läget för Narssarsuaq moränerna nära den nuvarande havsnivån visar att de är yngre än det postglaciala klimatiska maximum.

1. Nordbosö Husruiner utanför moräner från Tunugdliarfik-stadiet. Mellan två klippavsatser på sydsidan av sjön, blev funna tre små hus och en öppen härd. Den lilla sänka där ruinerna ligger öppnar sig endast mot norr och vetter mot Nordbogletscher. Alla hus ligger nära foten av den östra branta sidan av sänkan, antagligen för att skyddas från de östliga vindar, som är så karakteristiska för området. Husens läge och ungefärliga storlek visas på skissen figur B. De sydligaste två är

ganska välbevarade, sålunda är de lägre delarna av kallmurningen (upp till ca 1/2 m över markytan) fortfarande kvar. Den nordliga ruinen är däremot dåligt bevarad. En stor rest sten stod vid nordändan av den nordliga ruinen. Dessutom framträdde vid ruinen en stencirkel, troligen en härd. Spridda benfragment påträffades bland ruinernas stenar. Alla dessa ben bestämdes vara av renar enligt U. Möhl vid Zoologiska muséet.

2 Storesö På östsidan av denna sjö, nära en avloppsslätt från Narssarssuaq-stadiet iaktogs ruiner av fyra hus, mycket större än de vid Nordbosö, nära det nuvarande floddeltat i Storesö. Ruinerna är belägna ca 10 m ovanför floden i en liten sänka mellan ursprungligen isslipade, nu delvis upperoderade klippavsatser. Här var läget uppenbarligen också valt i avsikt att uppnå skydd mot östvinden.

De två östliga husen är bäst bevarade, resterna av kallmuren reser sig här till ca en halvmeters höjd över markytan. Det västra av de två ger inte bara vid handen en rektangulär plan på ca 3 x 4 m utan även rester av en liten (passage-?)ingång mot söder. De västliga ruinerna är endast synliga som två rektangulära sänkor i marken. Denna ruin-

grupp, liksom den vid Nordbosö, omges av en växtlighet, som genom sina intensiva gröna färger bildar en skarp kontrast mot den omgivande dvärgbusheden. Vid dessa ruiner blev också funnen en cirkel av småsten, troligen en härd, några meter söder om det västligaste huset.

3. Hullet På en vidsträckt terrass utbildad under Narssarssuaq-stadiet blev i en klyfta funna en grupp till stor del övervuxna block i två rektanglar omkring 2 x 4 m stora. Dessa antagna husruiner skyddas på östsidan av en brant mur bildad av stora rasblock från terrassen.

4. Balkonen På en kame-terrass som utbildats i samband med Narssarssuaq-stadium II upptäcktes en stor blockring. Stenringens diameter är ca 2 m och den består av väl hopfogade block om ca 1/2 m i diameter. Stället är beläget på en höjd av ca 820 m ö h. Blocken är tätt övervuxna med lavar, vilka måste antyda en ålder på åtskilliga hundra år. Inga större stenar iaktogs i närheten av ringen, så det förefaller icke vara fråga om en ruin - och placeringen av stenar tätt intill varandra måste betyda att det inte heller kan röra sig om en tältring'.

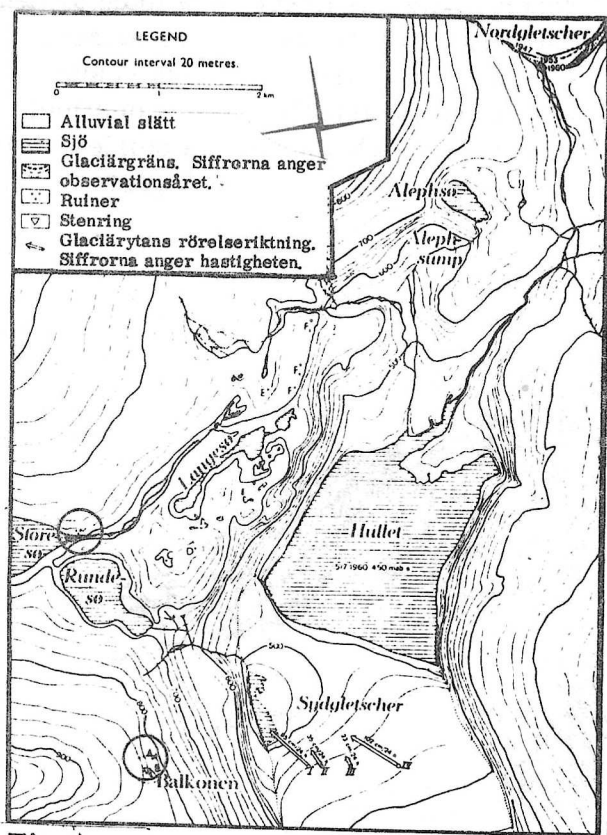

Fig. A.

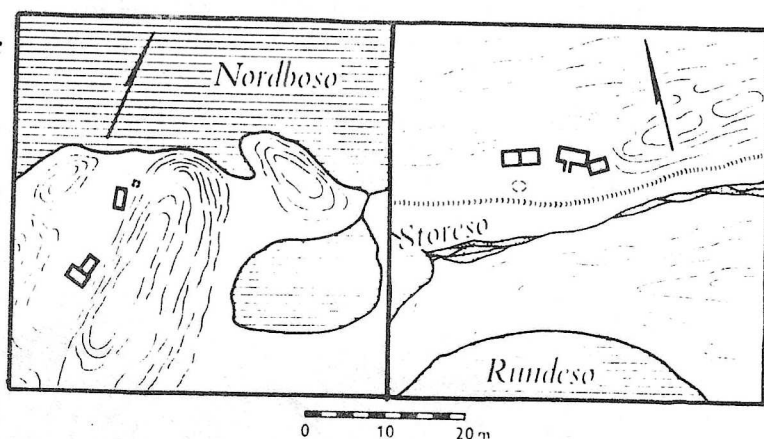

Fig. B. På sydsidan av Nordbosö finns ruiner av tre små hus och en öppen härd. På östsidan av Storesö finns ruiner av ytterligare fyra mycket större hus. Efter Weidick.

Spor efter det forsvundne nordbofolk på Grønland

Spor efter det forsvundne nordbofolk i Grønland

De første nybyggerrejser til Grønland blev som bekendt ledet af Erik den Røde fra Island i slutningen af 900-tallet. I 500 år levede nordboerne nu på den fjerne ø i to distrikter - eller "bygder", som lå dels ved det nuværende Godthåb (Vesterbygden) og dels i det nuværende Julianehåb distrikt (Østerbygden). Alt tyder på, at den sydligste af bygderne har været den mest folkerige. I hvert fald er der indtil nu fundet flest bygningsrester dér. Omkring år 1500 uddøde imidlertid den nordiske befolkning i Grønland. Årsagerne er langt fra klarlagt, selv om mange forklaringer er fremsat og ivrigt debatteret.

Det er ikke mærkeligt, at en katastrofe kunne ramme "grønlandingene". Ja, man kan ligefrem sige, at det er utroligt, at nordboerne i meget stort tal havde kunnet skabe sig en tilværelse, der stort set var baseret på fåre- og kvæghold, i Grønland - en polarø - gennem lange tider. Det omskiftelige klima har gang på gang betydet

død for eskimofolkene, der, med deres specielle jægerkultur, var ganske anderledes godt rustet til at tage kampen op med den vanskelige natur end nordboerne har været. Det gådefulde i denne forbindelse er, at nordbofolkets undergang skete sporløst!

Blomstringstiden

I nordbobygdernes blomstringstid har der levet en tusindtallig befolkning i Grønland, hvilket man kan slutte af det antal tomter af gårde og spredtliggende huse, som er fundet. Der har været næsten en snes kirker og 2 klostre. Desuden et stort antal gårde.

Gårdene består af store boligtomter med mange rum samt talrige stalde, forrådsrum og diger. På hver gård må man ud fra forholdene andre steder i Norden regne med, at der har levet en storfamilie på 20-30 - eller måske op til 50 mennesker.

I Østerbygden - det folkerigeste område - har Nationalmuseet genfundet ca. 190 gårde samt 30-40 spredtliggende huse. De sidste 8 år har jeg registreret yderligere

Nordboruin

181 steder med nordboruiner, hvoraf godt en trediedel er gårdtomter. Befolkningstallet må således i bygdernes blomstrings-tid antages at have været betydeligt. Naturligvis kan vi ikke sige, om alle gårde har været beboet på samme tid. Men den omstændighed, at der findes husrester på steder, som ser ud til at være dårligt egnede til beboelse, kan dog tages som bevis på en voldsom udnyttelse af landet - i hvert fald i en periode.

Der findes rester af huse ved bredderne af de mange fjorde, som går dybt ind i landet. Der er endvidere huse på de større øer ved kysten, og enkelte ruiner er fundet ved selve de barske udnæs. Bl. a. kan nævnes gården og kirken på Herjolfsnæs. Ved selve havkysterne og på de små øer har nordboerne dog aldrig boet, men her blev siden eskimofolkets bopladser anlagt af hensyn til havjagten. Derimod bosatte nordboerne sig i vid udstrækning i indlandet mellem fjordbunde-ne og indlandsisen samt på halvøerne mellem de forskellige fjorde. Mange gårde har ligget uendeligt ensomt i en fjern dal nær en elv eller en sø. Der har været langt til naboer, og det har været besværligt at besøge dem, særlig hvis man skulle over fjeldene til andre dale.

Nordboerne forsvandt sporløst

Jeg nævnte før, at nordboerne forsvandt sporløst. Det skal forstås således, at man ikke kan give nogen forklaring på deres forsvinden. Man har bl. a. peget på udryddelse under fjendtligheder med eskimoerne, som indvandrede i slutningen af middelalderen, angreb fra sørøvere, sygdomme og underernæring, bortrejse, osv. Ingen af disse ting kan dog bevises at være årsagen til folkets forsvinden. En sygdom som pest ville have været en nærliggende mulighed i middelalderen. Et skib fra Europa kunne have bragt smitten, og den påfølgende epidemi resulteret i den store katastrofe. Vi kender forfærdende eksempler fra bl. a. de øvrige nordiske lande på, hvorledes "Den sorte Død" og andre sygdomme kunne hærge blandt befolkningen. Hvis noget sådant er sket i Grønland, må vi regne med, at der findes pestkirkegårde og primitive begravelser, evt. døde i husene. Men ved de udgravninger, der er foretaget rundt i bygderne, er der intet fundet, der beviser, at pesten

har hærget. Nogle skeletrester er dog set af museumsinspektør C.L. Vebæk i en hus-tomt i en indlandsgård, men dette fund er blot et enkelt tilfælde, hvoraf intet kan udledes.

Ved en udgravning af Herjolfsnæs kirke og omkringliggende kirkegård i 1921, foretaget af P. Nørlund, fremdroges et stort antal skeletter. Disse blev bragt til København og gjort til genstand for en indgående undersøgelse af professor F. C. C. Hansen, som mente at kunne konstatere, at nordboerne havde været sygdomshærgede i uhyggelig grad - et forhold som kunne forklare folkets forsvinden i løbet af et par generationer. Denne opfattelse bestrides nu. Man hævder, at skeletternes dårlige tilstand og indskrumpning under transporten til København har dannet grundlag for forkerte slutninger. Skeletter, som siden er opgravet i Grønland, bærer ikke det samme præg af sygdomstilstande, men mange af de undersøgte lig er dog - så vidt jeg kan forstå - fra en anden tidsperiode end Herjolfsnæs-skeletterne. Sandsynligvis ligger der stadig menne-skerester på Herjolfsnæs kirkegård, og en fornyet udgravning vil således kunne give nyt bidrag til diskussionen.

Forventer mange fund

Som nævnt findes der talrige ruiner i Østerbygden. Trods det udgravningsarbejde, som er udført af en lang række arkæologer, er dog kun et fåtal af de mange tomter undersøgt. Intet andet sted i Norden findes så mange og så uforstyrrede ruiner af boliger fra en periode i fortiden. En grundig undersøgelse af selv begrænsede områder vil være tidskrævende og besværlig, men til gengæld vil mange for os nu ganske ukendte ting blive afsløret. Blandt andet kan vi måske få oplyst en del af gåden om nordboernes forsvinden. Et fællesnordisk udgravningsprogram af en række gårde nær Brattahlid i den nordlige del af Østerbygden er i øvrigt planlagt. Man må imødesee resultatet med stor spænding.

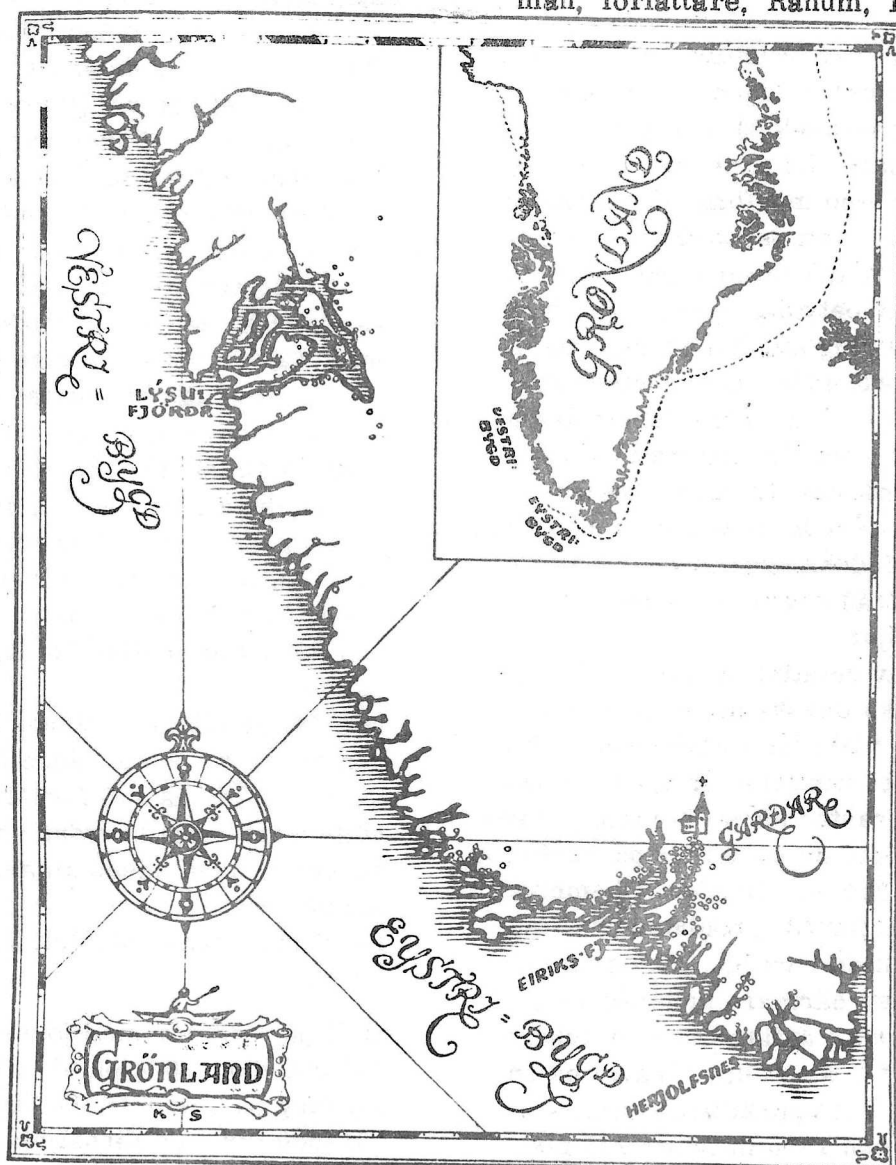
Endnu kender vi ikke det nøjagtige tal på ruinerne i de grønlandske bygder. Områderne er store, og for at gennemføre en systematisk kortlægning af bygningsrester skal der sejles og vandres mange kilometer. Indlandet er ofte vanskeligt tilgængeligt, og sejlads ved kysterne forsinkes og forhindres ofte af storisen, der kommer rundt om Kap Farvel fra Grønlands østkyst. Lige siden en rejse, Hans

Egede foretog til Østerbygden i 1723, kun 2 år efter sin ankomst til Grønland, er der nedskrevet oplysninger om fund af nordboruiner. Flere gange er der foretaget systematiske undersøgelser af mindre dele af Østerbygden. Ruinerne er registreret af Nationalmuseet i København, og på dettes kort ses ca. 225 steder med nordbobebyggelse. De sidste 8 år har jeg foretaget en undersøgelse af Østerbygden med udgangspunkt i bygden Sydprøven. Stedet ligger midt mellem Julianehåb og Nanortalik. I området herfra og til Kap Farvel har tidligere kun været kendt spredtliggende rester af nordbohuse. Som tidligere beskrevet er det imidlertid lykkedes mig at finde et betydeligt antal hidtil ukendte nordboruiner. På 181 steder har jeg oplevet det spændende at stå foran resterne af nordbobebyggelser, som ikke tidligere har været kendt. Kendskabet til middel-

alderens bosættelsesforhold er således udvidet betydeligt. Hver eneste ruin, hvad enten det er et stort boligkompleks med mange rum, stalde og folde eller ensomtliggende fåreskjul og sæterhuse, er minder om en fjern tids mennesker. Det er spor fra 15-20 generationer af nordboers liv og deres kamp for at skabe sig en tilværelse i Grønland. Menneskene er borte, og græs og buske vokser over tomterne for snart at skjule disse, eller havet og elvene vasker dem bort. Beretningerne om nordbofolket er få. Vi har nogle runeindskrifter, der stiller flere flere spørgsmål, end de giver oplysninger.

Oplysninger om menneskene og deres daglige liv - og måske også om deres forsvinden - skal hentes ud fra de utallige vidnesbyrd, der gemmes i tomterne.

Ove Bak, (lärare, arkeologisk inventeringsman, författare, Ranum, Danmark)

Karta ur Brøgger.